

Öykü anlatımının “evrimsel” durumu

Storybag

Davranış ve iletişimin sosyo-etolojisindeki deneyimi ve eğitimin farklı alanlarında öykü anlatımı ve benzer yaklaşımların uygulanabilirliğine dair artan bir ilgi ve bilgi sahibi olan bir kurum olarak bu bölümlerde daha fazla katkı sağlamamız bir zorunluluktur. Bizler öğretmen değil, danışmanlarız. Fakat aynı zamanda eğitimin kalitesini ve gelecek nesillerin eğitimlerini umursayan anne ve babalarız. Bu makale öykü anlatımının mevcut durumuna evrimsel bakış açısı getirmeye çalışmaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından son zamanlarda yapılan birtakım saptamalar ve ilgi çekici fikirlerin erken çocukluk eğitiminde bazı yeniliklere yol açabileceğini düşünüyoruz.

Hızla değişen bir toplumda yaşıyoruz ve bu durumun eğitim üzerinde çok açık etkileri vardır. Göç ve göçmenlerin sosyal yaşama dâhil edilmeleri, (sosyal) medyanın gitgide artan etkisi, bazılarının (bireyselleşen ve bireyselleştiren) dijital eğitim (araçları) hakkındaki düşünceleri bu değişikliklerden ya da trendlerden sadece birkaç tanesidir.

Öykü anlatımının ya da öykülerle çalışarak öğretmenin neden sınıflara ve (erken çocukluk) eğitimine geri dönmesi ve öğretmenlerin ihtiyaç duydukları bilgilere kolayca ulaşarak tekrar iyi öykü anlatıcıları olmaları gerektiğine dair önemli tartışmalar yapılmaktadır.

Anaokullarındaki (3+ yaş) ve ilkokuldaki çocuklar fiziksel, sosyal ve bilişsel gelişimlerinin ilk evrelerindedir ve bu yüzden bahsedilen alanlardaki öğrenmeye açıktırlar. Çocuklar boş yazı tahtaları değildir çünkü hepsi de uzun bir (sosyal)

evrimden kaynaklanan Allah vergisi becerilerle donatılmışlardır. Erken yaşlardaki dijital eğitim gerekli bir *ekstra* yaklaşım olabilir ama sosyal ve eleştirel gelişim söz konusu olunca bu yeterli olmayabilir ve hatta çocukların bu gelişimlerine zarar verebilir.

Bu konudaki en önemli tartışmalardan bazılarını ve erken çocukluk eğitiminde öyküleri kullanmanın ve öykü anlatımını uygulamanın sonuçlarını sizinle paylaşmak istiyoruz.

1. Öykü anlatımı ve sosyal ve bilissel gelişim

“On the origin of stories” (evrim, kavrayış ve kurgu) isimli çığır açan kitabında Brian Boyd (2009), öykü anlatımı ve kurgunun evrim esnasında nasıl vazgeçilmez ve zorunlu olduğunu ileri sürmektedir. Boyd; oyun, (anamlı) bilgi, resim sanatı ve dil olmak üzere dört adımı öne çıkarmaktadır. Diğer yazarlar da kendi yazılarında benzer kriterleri kabul etmektedirler.

Oyun

Oyun, hayvanlar âleminde (örneğin; memeliler ve kuşlar) yaygın olan bir davranıştır. Oyun, esnekliğin avantajlarından geliştirilmiştir ve kaçıp-kovalama, saldırı-savunma ve sosyal etkileşim gibi davranışları ve ölüm-kalım farklarımızı oluşturur. Bunlar sinirsel geçişlerin gelişimine, güçlenmesine katkı sağlar ve durumun tanınmasını, değerlendirilmesini ve böylece oyunun esnekliğini ve önceden tahmin edilebilmesini teşvik eder. Bu tür davranışları uygulayabilmek için daha fazla motivasyona sahip olanlar zorluk derecesi yüksek anlarda daha başarılı olabilirler. Bu yüzden oyun son derece faydalıdır. Gottschall (2012) oyunun çocukların gelecekteki yetişkinlik hayatları için prova niteliği taşıdığını; oyun oynayarak bedenlerini ve beyinlerini “yetişkinliğin zorlukları için hazırlayan çocukların sosyal ve duygusal zekalarının (not: empati, cömertlik, saygı, cinsiyet farklılığı vb.) temelini attığını” vurgulamaktadır. Çocukların işi oyundur.

Bilgi

Çok fazla bilginin var olduğu bir çevrede, **bilgiyi**, özellikle sonuçlar çıkarabileceğimiz anlamlı bilgiyi seçip çıkarmaya çalışırız ki bunlara kalıplar deriz.

Kalıpları; özellikle zihinlerimize, görme ve işitme duyularımıza ve en hayati alanımız olan sosyal bilgiye en zengin sonuçları gönderen kalıpları aktif bir şekilde takip ederiz (Boyd, 2009). Nesnelere neden güzel veya korkutucudur? Mesela yıldızlarla dolu gökyüzüne baktığımızda hemen şekiller (örneğin; takımyıldızları) görürüz ve onlara anlamlar (örneğin; Büyükayı, Orion) yükleriz. Bir su birikintisindeki dalgacıklar; şekilleri, tekrarları ve ritimleri ortaya çıkarır. Bu durumdan neden bu kadar çok büyüleniriz ve eğer yararlı değilse neden bunu yapılandırma, kategorize etme, tanımlama veya gözümüzde canlandırma ihtiyacı hissederiz? Bilgiyi ezber olarak *akılda tutma* ilerde inceleyeceğimiz gibi durumu anlamak için önemlidir. Öykü anlatımının hafıza egzersizi ve aynı zamanda kavrama temelli okuma için önemli bir temel olduğunu öne süren başka yazarlar da vardır. (Orlando, 2006)

Resim sanatı

Aletleri kullanmaya başladığımız andan itibaren çizimler yapabiliyoruz. Şekiller sembollere ve çizimlere (örneğin; mağara resimleri) dönüşmüştür ve bunlardan da resim sanatı gelişmiştir.

Boyd (2009): “Resim çalışması beyin için bir oyun (ve idman) alanı işlevi görür. Oyun gibi resim çalışması da sık ve yoğun tepkilerin güçlü sinirsel sonuçlar ortaya çıkarmasından dolayı ilgi çeker ve faydalıdır.” Sanat kalıplar için seçimlerimize hitap eder. Yüksek yoğunlukta bilgi ile karşı karşıya kalırız ve zaman içinde anahtar kalıpları açık-uçlu hallere dönüştürebilen sinirsel geçişleri güçlendiririz. Bu durum, dünyayı kendi tercihlerimize göre değiştirebileceğimize dair inancımızı artırır ve hatta onu dünyaya göstermek istediğimiz şekillerde değiştirebiliriz. Biz düşünebilme ve soyutu gözümüzde canlandırabilme yeteneklerini geliştirdik. Boyd: “Sanat, toplu yaratıcılığımızı güvence altına almak için geliştirip birleştirebileceğimiz yetenek ve modellerin ortaya çıkmasını sağlar.” diyor.

Dil ve Öykü

Öykülere baktığımızda bütün her şeyin bir araya geldiğini görürüz. Bir zamanlar dünyayı hem kendimiz hem de başkaları için isimlendirmek ve anlatmak adına bir dil geliştirdik. Boyd der ki: “Yazmak, mağara resimlerinden çok daha yenidir ama (kurgusal) öykü anlatımı hem evrenseldir hem de çok daha eski tarihlere dayanmaktadır.” Bruce Chatwin’in “The Songlines” (1987) kitabından bir örnek: Aborjinlerin ataları karşılaştıkları her şeye isimler vererek kendi dünyalarını

yaratmışlardır. Her birisi kendi “rüya yolunda” yürümüş, kendi öykülerini yaratmış ve bu sayede hepsinin ortak dünyası (Avustralya kıtası) “gerçek” olmuştur.

Düşünmedeki öngörü ve esneklik, sosyal etkileşim, sebep-sonuç ilişkisini kavrama, şekil ve kalıpların tanınması, durumu anlama, sanatın çekici fonksiyonu olan ve hatta daha fazlası-kurgusal öyküler de birer bilişsel oyun alanlarıdır (Boyd, 2009). Olasılıklarla oynamayı ve sonuçlar bulmayı seviyoruz. Bu yüzden de öyküler ilgi çekici ve eğlencelidir. Anlam ve duygu vermek, kahramanlarla özdeşleşmek ve empati kurmak fakat aynı zamanda öğrenmek, öğretmek ve bilgiyi aktarmak için bu “oyuna” ihtiyacımız vardır. Öyküler bizim doğamızın işlevsel parçaları haline gelmişlerdir ve onlar olmadan kendimizdeki ve çevremizdeki değişikliklere uyum sağlamamız çok daha zor olurdu. Bizler “Öykü anlatan canlılarız” (Gottschall, 2012).

2. Öykü anlatımı ve sosyal ve eleştirel okuryazarlık

Plato, Aristo ve diğer büyük öğretmenler ile edebiyatın ve deneysel yaklaşımların kurucuları çoktan iç ve dış dünyayı araştırmışlar, bunları çoğunlukla öyküleri kullanarak açıklamışlardır. Onlar aynı zamanda sözel ifadenin gücüne inanmışlar ve sözel anlatımı yazıma tercih etmişlerdir. Sözel ifade; dinlemeye davet eder, hayal gücünü tetikler, diyalog ve sorgulamaya imkân sağlar, böylece anlamlı söyleşiler ve kavramalar ortaya çıkar.

Mevcut duruma baktığımızda toplumun, gerçek demokrasi tesisi için eleştireci vatandaşlarının sayısının artmasından ve kendine güvenen, güçlendirilebilir, adil toplulukların oluşmasından

faýdalandığını görebiliriz. Martha Nussbaum (2010): “Eleştirel düşünebilme yeteneği; yerel sadakati bir kenara bırakarak ‘dünya vatandaşı’ olarak dünya problemlerini ele alma yeteneği ve bir başkasının kötü durumunu sempatik bir şekilde anlayabilme yeteneğini işaret etmektedir.” Kısacası, eğitimin amaçlarından bir tanesi sosyal ve eleştirel okuryazarlığı oluşturmak ve bunu desteklemek olmalıdır.

Sosyal okuryazarlık, okuma ve yazma yeteneğinden ve okuryazarlık becerilerini öğrenmekten çok daha fazlasıdır. Aslında, aynı eleştirel okuryazarlık gibi, hazır okuryazarlığa (anlaşılır okuma ve yazma) gerekli bir basamak olarak görülebilir. Öyküleri paylaşmak ve öyküler hakkında düşünceler ifade etmek, çocuklar ve

akranları ve/veya yetişkinler arasında sosyal etkileşime (örneğin karşılıklı saygı) zemin sağlar. Ve dolayısıyla daha iyi dinleme yeteneklerinin ortaya çıkmasına, sosyal kavrama ve duygusal zekâ gelişimine ve aynı zamanda kavramsal ve durumsal öğrenmeye imkân sağlar.

Eleştirel okuryazarlığa göre öyküleri paylaşmak ve öyküler hakkında konuşmak eleştirel bilinç ve düşüncelerin ifadesinin gelişimine katkı sağlar. Eleştirel okuryazarlık, metinler (aynı zamanda öyküler) ile ilgili sorular sormaktır. Eleştirel okuryazarlığın başlangıcı ile ilgilenenler için eleştirel okuryazarlık uygulamaları; “henüz tamamlanmamış bir dünyadaki” güç ilişkilerini, söylemleri ve kimlikleri sorgulamayı teşvik eden Brezilyalı eğitimci ve teorisyen Paulo Freire’nin (1968) sosyal adalet pedagojisinden ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

3. Öykü anlatımı, bilgiyi akılda tutma ve öykünün “dilbilgisi”

Çocuk psikoloğu Peter C. Orlando, (2006) öykü anlatımını hafıza gelişimi için bir araç olarak ortaya atmıştır ve aynı zamanda kavrama temelli okuma için gerekli olduğunu iddia etmektedir. Durumsal anlama ve problem çözmenin bilgiyi *akılda tutmak* (ezberden) için şekil, kalıplar ve ritme bağlı olduğundan söz etmiştik. Öykü anlatımı tüm bu öğeleri ve daha fazlasını kullanır; tekrarları, soru-cevapları, şaşırma öğelerini, kahramanlarla özdeşleşmeyi, problem çözme stratejilerini ve öğrenme deneyimlerini de dahil eder. Tüm bunlar bilgiyi depolamaya ve akılda tutmaya ve - sonunda- ihtiyaç duyulduğunda ulaşılabilir bilgi haline getirmeye yardımcı olur.

Konunun nöro-bilimsel boyutunu incelediğimizde beynimizin hippocampus diye tanımlanan önemli bir bölümünün bilgiyi depolamak ve geri çağırmaktan sorumlu olduğunu görürüz. Hippocampus beynimizin oldukça küçük bir kısmıdır ama özellikle bilgiyi depolama ve geri çağırma söz konusu olduğunda tüm beynin fonksiyonu için hayati bir öneme sahiptir. Spitzer (2013), hippocampusun olaylar ve deneyimler (örneğin; zaman, yer, duygu) arasında bağlantı ve ilişkiler kurma yoluyla durmaksızın çalıştığını açıklar. İncelediğimiz zaman özellikle öykü dinlerken tam olarak böyle olduğunu rahatlıkla görebiliriz.

Spitzer’in işaret ettiği önemli olgulardan bir başkası ise biz bilgilerimizi dokümanlar olarak beyinlerimize değil de laptop ve tabletlerimize ne kadar çok

depolarsak veya daha da kötüsü kopyala/yapıştır yaparsak hippocampusu işlevsiz bırakırız ve böylece beynimizin küçülmesine sebep oluruz. Bunu sonucu olarak da uzun-dönem hafızamız ve 'sabit belleğimizden' (bilişsel rezervimiz) bilgiyi geri çağırmanın zayıflar. Bilişsel anlamda, henüz hiçbir laptop iyi çalışan bir beynin hızı ve saflığıyla boy ölçüşemez. Dahası hafızalarımız sadece gerçeklerle değil fakat aynı zamanda bilgiyi geri çağırma sürecini hızlandıran yer, koku ve ses gibi duyular ve duyuşsal bilgi ile de bağlantılıdır.

Spitzer medyanın ve dijital araçların kullanımına karşı çıkmaz, zira onlar günlük hayatımızın inkâr edilemez öğeleridir. O, sadece eğitimin tüm seviyelerinde bilişsel ve davranışsal gelişim kavramlarını abartmamak gerektiği hususunda bizleri uyardır. Aynı zamanda daha az kişisel bağlantının, daha az sosyal ve eleştirel düşünmenin getireceği sosyal sonuçları da vurgulamaktadır. Tabletler veya laptoplarla çalışan çocukların dikkatleri kolay dağılıbilir ve "sörf yapma", sanal ortamda dijital öğrenme materyalleri hakkında sohbet etme, iki veya üç akranıyla fiziksel gruplar halinde yüz yüze temas kurmaya kıyasla daha az bilgiyi akılda tutma ile sonuçlanır. (Spitzer, 2013)

"Öykünün dilbilgisi" hakkındaki dikkat çeken makalesinde De Beaugrande (1982/2005) halk öykülerinin klasik yapısının (yer-tema-konu/değişiklik-çözüm) 'hücrelerimizde' var olduğunu ve erken yaşlardan itibaren ortaya çıktığını öne sürmektedir. Yapılan bir araştırmada beş yaş civarındaki çocuklara yanlış sıralama ile bir öykü anlatıldığında çocukların öyküyü doğru sıralama ile yeniden anlattıklarına işaret eden De Beaugrande de öykünün şartlarını ve 'yönünü' kavrayan "Öykü anlatan canlılar" olarak evrim geçirdiğimizi savunmaktadır.

Çocukları gelişimlerinin erken aşamalarında öykülerden yoksun bırakmak zaten var olan becerilerin bastırılmasına ve sonuç olarak ilerleyen yıllarda çocukların zayıf sosyal ve bilişsel performanslar sergilemelerine neden olabilir.

4. Öykü anlatan öğretmen

Çocuklar ve yetişkinlerle çalışan profesyonel öykü anlatıcıları, öykü anlatımının ne (öyküyü) okuma ne de (öyküyü) canlandırma olduğunu vurgulayacaklardır. Aynı öykü dinleyiciye (yaş), zamana, mekâna ve amaca bağlı olarak sayısız farklı yollarda anlatılabilir.

Öykü anlatımı, maksatlı bir karşılıklı konuşmadır (diyalog). Hem dinleyicinin hem de anlatıcının çıkarı ve yararı için kelimeler, hareketler aracılığıyla bir öykünün maksatlı paylaşımıdır. (Buvala, 2009)

Aslında anlattığımız her öykünün bir amacı vardır; eğlendirmek, meşgul etmek, iletişim sağlamak, duyguları açığa çıkarmak, etkilemek veya eğlence, meşguliyet, iletişim ve sürpriz öğelerle öğretmek vb.

Diyalog (öğretmen/anlatıcı ile dinleyici kitle arasındaki) en önemli araçtır çünkü 'ders' ya da öğrenme deneyimi olarak tanımlayabileceğimiz öykü hakkında sorular sormaya ve/veya düşünceleri ifade etmeye olanak sağlar. Bu sayede sınıf tek oyunculu ve tek-yönlü iletişimin gerçekleştiği bir tiyatro salonu olmaktan çıkar, öğretmen ve öğrencilerin birlikte bir öyküyü keşfe çıkacakları bir öykü anlatımı alanına dönüşür.

De Beaugrande (1982/2005) öykü anlatımını, sosyal ve kültürel etkileşimin bir biçimi olarak görmektedir ve öykünün 'ilgi faktörüne' işaret etmektedir. Bu ilgi; belirsizlik, beklenmedik olaylar, kahramanın belirgin amaçları, öykünün dönüm noktası (hedefe ulaşılabilir mi (zafer) yoksa ulaşamaz mı (kayıp, ölüm)), kahramanın problemiyle özdeşleşme, yaratıcılık (metafor, karikatür, trajedi, sürpriz (beklentilerin aksine) ve aralarla (öykü içinde 'konu dışı' öykü ya da bölümler tarafından gerçekleşen) oluşturulur. Tüm bu öğeler öykü anlatımı ve dinleme şenliğine olumlu katkılar yaptıkları için bir öykü anlatımı etkinliğinde kullanılmayı hak ederler.

Sosyal gelişim

Sıradışı bir psikolog olan Steven Pinker (1997) bizlerin öykü anlatımı ile "fiziksel bağlantılı" olduğumuzu doğrulamaktadır. Pinker aynı zamanda öykülerin, insanoğlunun öğrenmesi ve sosyal gruplar içinde ilişkiler inşa edebilmesi için temel olduğunu ifade etmektedir. Hem öykü anlatımının hem de öykülerle eğlenmenin nörolojik kökleri sosyal kavrayışımızla bağlantılıdır. Spitzer (2013) çocukları erken yaşlarda doğrudan sosyal ilişkiden mahrum etmek ve onları dijital donanımların arkasına bırakmanın ciddi dikkat eksikliğine (ve ilerde okuma eksikliğine) ve hatta sosyal dışlanmaya sebep olacağını vurgulamaktadır. Her ne kadar büyük dijital tedarikçiler ve sosyal medya çocukların, gençlerin sosyal ağlardan faydalandıklarına inanmamızı istese de bu sosyal ağlar aslında daha fazla sosyal izolasyona ve yüzeysel temasa yol açmaktadır.

Dil gelişimi

Başka bir yayınında Pinker (2007) üç yaşındaki çocukların; dilin, yetişkinler için olan kurallarına uyan dil bilgisi dehaları ve yorum-anlam ustaları olduklarını ifade etmektedir. Bu mucizenin açıklaması; dilin, kısmen öğrenilen kısmen de beyin ile 'fiziksel bağlantılı' bir evrimsel adaptasyon olabileceğidir.

Küçük çocuklarla uzun bir çalışma deneyimine sahip olan duayen öykü anlatıcısı Katrice Horsley gelecekteki sosyal ve duygusal başarının sosyal geçmişlerinden bağımsız olarak erken çocuklukta kelime dağarcığıyla bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Araştırmalar, altı yaşına kadar dilini yeterince geliştiremeyen çocukların on altı yaşına geldiklerinde okuma (metin anlama) alanında akranlarından beş yıl kadar geri kalabileceklerini göstermektedir.

Öykülerle çalışmak, öyküleri yeniden anlatmak sadece durumsal kavramayı arttırmaz fakat aynı zamanda kelime dağarcığını (örneğin; başkaları tarafından kullanılan eş anlamlıları duyarak) zenginleştirir.

Farklı tipte öğrenciler

Son çalıştayların birisinde (2014) Katrice Horsley öğrenmenin bir başka açısı olan “öğrenici tiplerini” işaret etmiştir. Araştırmalar nüfusun %73’ünün görsel ve/veya işitsel öğrenciler, %38’inin dokunsal ve/veya kinestetik öğrenciler olduklarını göstermektedir. Onlarla (öyküler üzerinde) çalışırken öykü ile ilgili sorular değişebilir ve/veya farklı cevaplar ortaya çıkabilir. Örneğin; görsel bir öğrenciye “Sana göre nasıl göründü?” (resmini çiz), işitsel bir öğrenciye “Kulağına nasıl geldi?” (konuş/şarkı söyle), dokunsal bir öğrenciye “Nasıl hissettirdi?” (dokun/materyal kullan) ve son olarak kinestetik bir öğrenciye “..... dokun” (beden hareketi = dile giriş) gibi sorular sorulabilir.

Sınıflarında homojen gruplarla çalışmadıkları için Horsley; öğretmenlerin öykülerle çalışırken posterler, renkli kalemler, kâğıt, nesnelere, kumaş, enstrümanlar gibi farklı materyalleri hazır bulundurmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Okuyucular bu eğitim paketinde bunlarla ilgili pek çok aktivite ve alıştırmaya bulacaklardır.

Sonuç

Evrimsel bir perspektiften insanoğlunun ‘öykü anlatan canlılar’ olduğunu söyleyebiliriz. Öykü anlatımının kökleri bilgiyi yönlendirme ve akılda tutma, kalıp ve şekil tanıma, sanat ve dil kazanımındadır. Adaptasyonlar yeteneği ve bireylerin ve toplumun tamamının hayata tutunmaları güdülerini artırır. Öykü anlatımı ‘esnekliğimize’ katkı yapmıştır ve çevresel, sosyal ve toplumsal zorluklarla yüzleşmemize yardım etmiştir.

Bizi, bilgiyi dijital araçlara depolamaya ve emanet etmeye davet eden ve gitgide dijitalleşen bir dünyada yaşıyoruz. Nörobilim, spesifik bilgiyi beynimizde depolayan ve ihtiyaç halinde geri çağırabilmemizi sağlayan sinirsel yeteneğimizi kaybedebileceğimiz noktada bizleri uyarmaktadır. Hafızamız duygular, koku ve işitsel etkilerle bağlantılı olduğu için daha belirli, daha durumsal odaklı ve daha zengin görüntüler oluşturmamıza imkân verir ama öykü anlatımından kazandığımız bir yeteneği bilgisayarlar bize veremez. Bilgi ve iletişim teknolojisi önemli bir evrimden geçmiştir (‘büyük veri’) ama henüz bu evrim tamamlanmamıştır.

Öğretmenleri yeterli öykü anlatıcıları haline getirerek ve öykü anlatımını sınıflarda çocuklara yeniden takdim ederek oyun, sanat ve dil gelişimine vurgu yaparak doğuştan var olan ve sonradan kazanılan özellikler ve niteliklerden yararlanabiliriz. Öyküler aracılığıyla çocukları 'eğlenceli' aktivitelerle, diyalog ve düşüncelerle meşgul etmek sosyal ve bilişsel gelişimlerine çok önemli katkılar sağlayacaktır. Bu durum; 'sosyal okuryazarlığa' (örneğin; saygı, empati, ahlak), eleştirel okur yazarlığa (örneğin; eleştirel soru sorma ve düşünme yeteneği), onları yeterli hale getirmeye ve hepsinden öte (kendilerine) güvenen öğrenciler ve vatandaşlar olmalarına imkan sağlayacaktır.

